

Bashimov, G. (2023). “Rusya ile Pakistan Arasındaki İkili Ticaret (2003-2021 Dönemi)”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (2), 195-204.

Araştırma Makalesi

RUSYA İLE PAKİSTAN ARASINDAKİ İKİLİ TİCARET (2003-2021 DÖNEMİ)*

Bilateral Trade between Russia and Pakistan (2003-2021 Period)

Güçgeldi BASHİMOV**

Öz

Sosyalist sistemin çöküşünün ardından Rusya küresel ekonomi ile bütünleşme sürecine girmiştir. 1990'lı yıllarda Rusya'da başlayan ekonomik reformlar, ülkenin dış ticaretinde büyük değişikliklere neden olmuştur. Piyasa ekonomisinin önemini kavrayan Rusya son 20 yılda dış ticarete liberalleşmeye ve yabancı ülkeler ile ticari ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir. Günümüzde Rusya pek çok ülke ile ikili ticaret yapmaktadır. Bu çalışmada Rusya ile Pakistan arasındaki ticaret ele alınmıştır. Rusya ile Pakistan arasındaki ticaret, son yıllarda kademeli olarak artmış ve gelecekte de artışın devam etmesi beklenmektedir. İki ülke arasındaki ticaretin gelişimi Ticaret Yoğunluğu İndeksi ve Ticaret Tamamlayıcılık İndeksi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma 2003-2021 dönemini kapsamakta olup, ticaret verileri Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından derlenmiştir. 2021 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 500 milyon doları geçmiştir. Hesaplanan Ticaret Yoğunluğu İndeks değerlerine göre iki ülke arasındaki ticaret yoğunluğunun düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ticaret Tamamlayıcılık İndeks değerleri, Pakistan'ın ithalatında ve Rusya'nın ihracatında yüksek düzeyde tamamlayıcılık olduğunu; ancak Rusya'nın ithalatında ve Pakistan'ın ihracatında düşük tamamlayıcılık olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İkili Ticaret, Pakistan, Rusya, Ticaret Yoğunluğu, Ticari Tamamlayıcılık.

Abstract

After the collapse of the socialist system, Russia has been entered the process of integration with the global economy. Economic reforms that began in Russia in the 1990s caused major changes in the country's foreign trade. Understanding the importance of the market economy, Russia has given importance to liberalization in foreign trade and improving its commercial relations with foreign countries in the last 20 years. Today, Russia carries out bilateral trade with many countries. In this study, trade between Russia and Pakistan is discussed. Trade between Russia and Pakistan has gradually increased in recent years and this growth is expected to continue

* Geliş Tarihi / Received: 16.12.2023, Kabul Tarihi / Accepted: 27.12.2023. <https://doi.org/10.58640/asyar.1405655>

** Dr., İşletme Bilim Uzmanı-Türkmenistan, guvc55@gmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-3944-5499>

in the future. The development of trade between the two countries has been analyzed using the Trade Intensity Index and Trade Complementarity Index. The study covers the period 2003-2021 and trade data was obtained from the International Trade Center database. In 2021, the trade volume between the two countries exceeded \$500 million. According to the calculated Trade Intensity Index values, it was found that the trade intensity between the two countries is at a low level. Trade Complementarity Index values show that there is a high level of complementarity between Pakistan's imports and Russia's exports, but a low level of complementarity between Russia's imports and Pakistan's exports.

Keywords: *Bilateral Trade, Pakistan, Russia, Trade Intensity, Trade Complementarity.*

Giriş

Bugün dünyadaki hiçbir ulus tamamen kendi kaynaklarına bağımlı değildir. Dünyadaki tüm uluslar bir şekilde birbirlerine bağımlıdır; çünkü her ulusun kendine ait doğal kaynakları, iklimi, coğrafi koşulları ve enerji kaynakları vardır. Uluslararası karşılıklı bağımlılık günümüzün küresel ticaretin temel özelliğidir. Dünya ekonomisinin liberalleşmesi ile birlikte uluslararası ticaret her ekonominin omurgası haline gelmiştir. Ticaret, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan bu yana geçen zamanda ticaret, her ülkenin büyüme ve kalkınmasında hayati bir önem kazanmıştır. Ticaret aynı zamanda iki ülke arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin tespit edilmesinde de önemli bir belirleyici faktördür (Cox ve Weingast, 2018).

1990'larda dünyada meydana gelen gelişmeler küresel ticarete köklü bir değişime neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte eski merkezî planlı ekonomiler piyasa ekonomisine doğru ilerlemeye başlamış ve küresel ticaret sistemine katılmışlardır. Diğer ülkeler gibi Rusya Federasyonu da küresel piyasaya entegre olmaya başlamış ve dünya ile bütünleşme sürecinde yeni reformlar hayata geçirilmiştir. Liberalleşme ve ticareti çeşitlendirmeye yönelik politikalar Rusya'da ekonomik büyümeye ve ticaretin genişlemesine yol açmıştır. Dünyanın gelişen ekonomilerinden biri olan Rusya, 1991 sonrasında uluslararası ticarete yoğun bir şekilde dâhil olmuş ve pek çok ülkelerle güçlü, çok taraflı ve ikili ticari ilişkiler geliştirmiştir. Rusya, bir yandan dış ticarete liberalleşmeye devam ederken, diğer yandan ihracatta pazar çeşitliliğini artırmaktadır. Özellikle son dönemlerde ABD ve Avrupa ülkelerinin Rusya'ya uyguladığı finansal ve ekonomik yaptırımlar gibi uluslararası gelişmeler sonucu Rusya, Güney Asya ülkelerine yönelik politikalarını yeniden değerlendirmeye başlamıştır (Amin, 2016: 192). Rusya'nın yabancı ülkeler ile olan ticari ilişkileri incelendiğinde Doğu ve Güney Asya ülkelerinin, özellikle Çin, Güney Kore, Hindistan ve Pakistan'ın Rusya için önemli bir bölgesel pazar haline geldiği görülmektedir. Son yıllarda Rusya ile Güney Asya ülkesi olan Pakistan arasındaki ticarete önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Rusya ile Pakistan dünyanın hızlı gelişen piyasa ekonomisidir. İki ülke arasındaki ilişkiler geçmişte çok kısıtlı alanlarda şekillenirken, zaman geçtikçe iki ülke arasındaki ilişkiler enerji, yatırım, ticaret, savunma, terörle mücadele gibi konuları da kapsamıştır. Rusya ile Pakistan arasındaki ticari ilişkiler, SSCB'nin 1991'deki çöküşünden bu yana kademeli olarak artış göstermektedir. Özellikle son 10 yılda Rusya ve Pakistan güçlü bir siyasi irade sergileyerek ticari iş birliğini geliştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır (Chia ve Haiqi, 2021: 1).

Son yirmi yılda Rusya ile Pakistan arasındaki ticari ilişkilerde yaşanan önemli gelişmeler göz önüne alındığında, bu iki ülke arasındaki ikili ticaretin incelenmesi özel bir ilgiyi hak etmektedir. Şu ana kadar bu iki ülke arasındaki ticareti analiz eden ampirik literatür sınırlı sayıdadır. Bu çalışmanın amacı, 2003-2021 yılları arasında Rusya ile Pakistan arasında gerçekleştirilen dış ticaretin yapısını analiz etmek ve zaman içindeki değişimleri ortaya koymaktır. Bu araştırma, iki ülke arasındaki ikili ticareti geliştirmek amacıyla politika yapıcıların politika oluşturma sürecine yardımcı olabilir.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın ana materyalini çeşitli kaynaklardan elde edilen ikincil nitelikli veriler oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan dış ticaret verileri ABD doları cinsinden Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından derlenmiştir. Bununla birlikte, çalışmanın hazırlanmasında çeşitli dergi, kitap, rapor, gazete vb. kaynaklardan da yararlanılmıştır. Rusya ile Pakistan'ın ihracat ve ithalat verileri 2003-2021 dönemini kapsamaktadır. Rusya'nın Pakistan ile ticaretinde ürün bileşimini incelemek için Harmonize Sistem'in (HS) 2 haneli ürün sınıflandırması dikkate alınmıştır. HS sınıflandırması ürün bileşiminin ayrıntılı olarak incelenmesi için yararlı bilgi sunmaktadır (Tabassum, 2021).

İki ülke arasındaki ticaret performansı birçok farklı ölçüt ile analiz edilebilmektedir. Rusya'nın Pakistan ile arasındaki ticaret performansı literatürde iktisatçılar tarafından yaygın olarak kullanılan indeksler yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan indekslerden ilki Ticaret Yoğunluğu indeksidir. Ticaret Yoğunluğu İndeksi (Trade Intensity Index-TII) ilk olarak Brown (1949) tarafından literatüre kazandırılmış ve daha sonra Kojima (1964) tarafından geliştirilmiştir. Ticaret Yoğunluğu İndeksi, i ülkesinin partner ülkeye yaptığı ihracatın ülkenin toplam ihracatındaki payının, dünyanın partner ülkeye yaptığı ihracatın dünyanın toplam ihracatındaki payına oranını yansıtmaktadır (Brown, 1949; Kojima, 1964). İndeks, iki ülkenin birbirleriyle yaptığı ticaretin, dünya ticaretindeki önemlerine

göre beklenenden daha büyük mü yoksa daha küçük mü olduğunu belirlemek için kullanılmaktadır (Tantri ve Aulakh, 2019). Başka bir deyişle indeks, iki ülkenin kendi aralarında dünyanın ortalamasından daha fazla ticaret yapıp yapmadığını göstermektedir. Bu indeks ülkelerin birbirleriyle ne kadar yoğun ticaret yaptığını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla Ticaret Yoğunluğu İndeksi, iki ülke arasındaki ticari ilişkinin gücünü gösteren bir katsayıdır. Bir ülkenin ortak ülke pazarına yapmış olduğu dış ticaret seviyesinin yoğunluğunu ölçen Ticaret Yoğunluğu İndeksinin (TII) matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir (Maswana, 2020; Tabassum, 2021):

$$TII_{ij} = \frac{(X_{ij}/X_{it})}{(X_{wj}/X_{wt})} \quad (1)$$

Eşitlik 1’de; TII_{ij} : i ülkesinin j ülkesi ile ticaret yoğunluğu indeksini, X_{ij} : i ülkesinin j ülkesine ihracatını, X_{it} : i ülkesinin dünyaya toplam ihracatını, X_{wj} : Dünyanın j ülkesine ihracatını, X_{wt} : Dünya toplam ihracatını ifade etmektedir (Jovičić vd., 2020: 139).

Eşitlik 1’de pay kısmı çalışılan bölgenin ihracatında ilgilenilen ülkenin payını gösterirken, payda kısmı ise bir bütün olarak dünya ihracatında ilgilenilen ülkenin payını göstermektedir. Ticaret Yoğunluğu indeksi 0 ile $+\infty$ arasında değerler alabilmektedir. İndeks değerinin 1’den büyük olması, i ülkesinin j ülkesi arasındaki ticaret yoğunluğunun dünyanın geri kalanına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yani, iki ülke arasındaki ticaretin dünya ortalamasının üzerinde gerçekleştiğini ve iki ülkenin ticari yoğunlaşma içerisinde olduğunu gösterir. Eğer indeks değeri 1’den küçük ise, iki ülke arasındaki ticari ilişkinin dünya ortalamasına göre daha düşük yoğunlukta gerçekleştiği ifade edilmektedir (Maswana, 2020; Tatar, 2021).

Çalışmada iki ülke arasındaki ticari tamamlayıcılık da incelenmiştir. İki ülke arasındaki ticari tamamlayıcılık P. Drysdale (1969) tarafından önerilen Ticaret Tamamlayıcılık İndeksi (Trade Complementarity Index-TCI) yardımıyla ölçülebilir. Dolayısıyla çalışmada Rusya’nın ihracat arzının Pakistan’ın ithalat talebiyle eşleşip eşleşmediğini belirlemek için Ticaret Tamamlayıcılık İndeksi (TCI) kullanılmıştır. Ticaret Tamamlayıcılık İndeksi, ihracatçı ülkenin ihracat sepetinin, ticaret ortağı ülkenin ithalat sepeti ile ne derecede eşleştiğini veya örtüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla her iki ülkenin de doğal ticaret ortağı olup olmadığını göstermektedir (Ademuyiwa vd., 2014: 9). Ticaret Tamamlayıcılık İndeksinin formülü aşağıda gösterilmiştir:

$$TCI_{ij} = \left[1 - \left(\sum_k \left| \frac{m_{jk}}{M_j} - \frac{x_{ik}}{X_i} \right| \right) \div 2 \right] \times 100 \quad (2)$$

Eşitlik 2’de; TCI_{ij} : iki ülke arasındaki ticaret tamamlayıcılık indeksini, m_{jk} : j ülkesinin k ürünü ithalatını, M_j : j ülkesinin toplam ithalatını, x_{ik} : i ülkesinin k ürün ihracatını, X_i : i ülkesinin toplam ihracatını göstermektedir.

Ticaret Tamamlayıcılık İndeksi, örtüşme indeksi olarak da ifade edilmektedir. İndeks, 0 ile 100 arasında değerler alabilmektedir. İndeks 100 değerini alması halinde i ülkesinin ihracat yapısının partner ülkenin ithalat yapısı ile mükemmel bir şekilde örtüştüğü ve bu ülkelerin ideal ticaret ortakları oldukları anlamına gelmektedir. Yani, indeksin yüksek değer alması halinde iki ülkenin ticarete yüksek derecede tamamlayıcı olduğunu ve artan ticareten kazançlı çıkacağı varsayılmaktadır. İndeksin 0’a yakın değer alması, i ülkenin ihracat yapısının partner ülkenin ithalat yapısı ile örtüşmediği ve iki ülke arasındaki ticari tamamlayıcılığın zayıf olduğu kanısına varılmaktadır. Zaman içinde indekste meydana gelen değişiklikler, iki ülkenin ticaret yapılarının daha fazla veya daha az uyumlu hale geldiğini gösterir (Chabi ve Saygılı, 2020).

Rusya'nın Pakistan ile Dış Ticaretinin Gelişimi

Uluslararası Ticaret Merkezi'nin resmî verilerine göre, 2020 yılında Rusya ile Pakistan arasındaki toplam ticaret hacmi 640 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu değer 2021 yılında küresel salgının etkisiyle birlikte düşüş göstermiş ve 518 milyon ABD dolarına gerilemiştir. 2021 yılında Rusya Pakistan'a 343 milyon ABD doları değerinde ihracat gerçekleştirmişken, 175 milyon ABD doları değerinde ithalat yapmıştır. Tablo 1'de görüleceği gibi 2003-2021 döneminde Rusya ile Pakistan arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 6 kat artmış ve 88 milyon ABD dolarından 518 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Aynı dönemde Rusya'nın Pakistan'a olan ihracatı 4,5 katına, Pakistan'dan yaptığı ithalat ise yaklaşık 10 katına çıkmıştır. İncelenen dönem içerisinde Pakistan ile ticarete Rusya bazı yıllarda ticaret açığı verirken, son yıllarda dış ticaret fazlası vermiştir.

Rusya'nın ana ticaret ortakları incelendiğinde ihracat açısından Pakistan henüz Rusya'nın en büyük 10 ticaret ortağı arasında yer almamaktadır. 2021 yılında Rusya'nın toplam ihracatında Pakistan'ın almış olduğu pay %0,07 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Rusya da henüz Pakistan'ın en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında ilk 10'a girmemektedir. 2021 yılında Pakistan'ın toplam ihracatında Rusya'nın payı %0,61 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran dönem başında %0,15 iken, ilerleyen yıllarda giderek artış göstermiştir.

Tablo 1. Rusya ile Pakistan Arasındaki Ticaretin Gelişimi (Milyon \$)

Yıllar	Rusya'nın Pakistan'a toplam ihracatı	Rusya'nın Pakistan'dan toplam ithalatı	Ticaret hacmi	Ticaret dengesi	Rusya'nın toplam ihracatında Pakistan'ın payı (%)	Pakistan'ın toplam ihracatında Rusya'nın payı (%)
2003	70	18	88	52	0,05	0,15
2005	231	48	279	183	0,01	0,30
2010	104	144	248	-40	0,03	0,67
2015	95	160	255	-65	0,03	0,72
2020	496	144	640	352	0,15	0,65
2021	343	175	518	168	0,07	0,61

Kaynak: (ITC veri tabanı).

Rusya ile Pakistan arasındaki ticaret genel olarak düşük düzeyde seyretse de belirli sektörlerin ihracatında artan bir eğilim söz konusudur. Örneğin, son yıllarda tarım ürünleri, demir ve çelik, mineral yakıtlar ve türevlerinin ihracatı ciddi anlamda artış göstermiş ve günümüzde Rusya'nın Pakistan'a yönelik ihracatında ilk sıralarda yer almaktadır. Rusya'nın Pakistan'a yönelik ihracatında en büyük paya sahip ilk beş ürün grubuna ilişkin bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır. Tablo 2'den de görüleceği üzere Rusya'nın Pakistan'a önemli düzeyde tarım ürünleri, demir ve çelik ihraç ettiği anlaşılmaktadır. İhracatta en büyük pay ile yenilen sebzeler (%32,20) ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla hububat (%28,15), demir ve çelik (%14,15), mineral yakıtlar ve türevleri (%8,26), kâğıt ve karton (%4,53) ihracatı takip etmektedir. Bununla birlikte, Rusya Pakistan'a az da olsa kimyasal ürünler, kauçuk, nükleer reaktörler ihraç etmektedir. Rusya günümüzde petrol ürünleri, metalürji ürünleri, kimyasal ürünler ve inşaat malzemelerinin arzını artırma potansiyeline sahiptir.

Rusya'nın Pakistan'dan ithal ettiği ilk beş ürün grubu incelendiğinde %20,74'lük pay ile yenilen meyvelerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla deri ve deri ürünleri (%16,11), örme giyim eşyası (%12,24), pamuk (%9,96), yenilen sebzeler (%8,76) izlemektedir. Bununla birlikte, Pakistan'dan önemli miktarda tarımsal gıda ürünleri, tekstil ürünleri, optik alet ve cihazlar ithal etmektedir.

Tablo 2. Rusya'nın Pakistan ile Ticaretinde Yer Alan İlk Beş Fasıl (2021)

Sektör kodu	Sektör adı	İhracat değeri (Bin \$)	Oran (%)	Sektör kodu	Sektör adı	İthalat değeri (Bin \$)	Oran (%)
HS 07	Yenilen sebzeler	110.578	32.20	HS08	Yenilen meyveler	36.440	20.74
HS 10	Hububat	96.670	28.15	HS 42	Deri ve deri ürünleri	28.303	16.11
HS 72	Demir ve çelik	48.585	14.15	HS 61	Örme giyim eşyası	21.511	12.24
HS 27	Mineral yakıtlar ve türevleri	28.381	8.26	HS 52	Pamuk	17.509	9.96
HS 48	Kâğıt ve karton	15.562	4.53	HS 07	Yenilen sebzeler	15.390	8.76

Kaynak: (ITC veri tabanı).

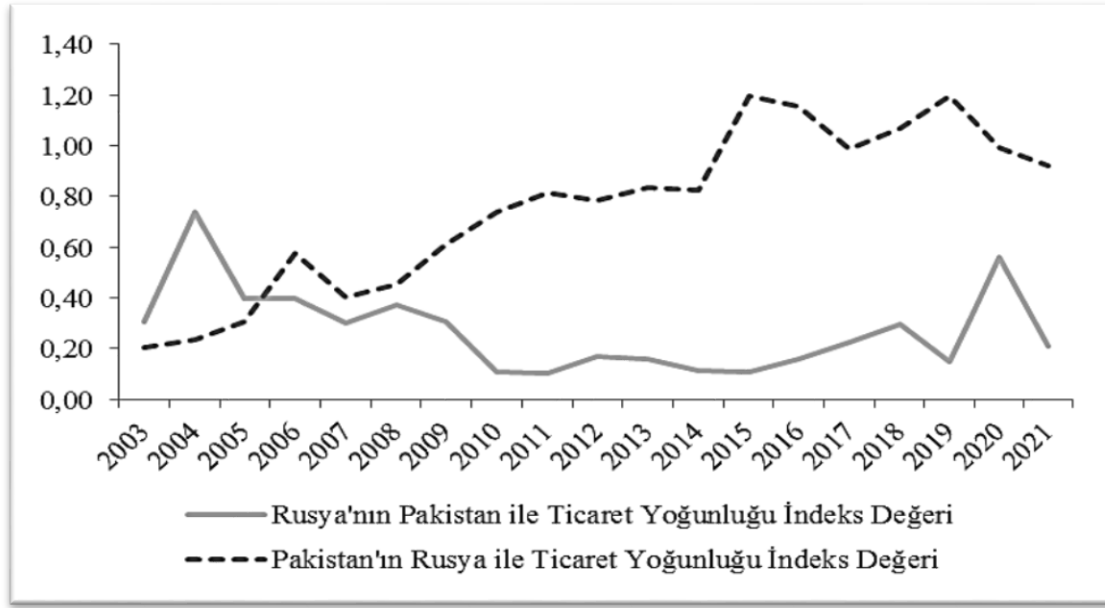
Bulgular

Rusya ile Pakistan Arasındaki Ticaret Yoğunluğu

Burada Rusya'nın Pakistan ile olan ticaret yoğunluğu Ticaret Yoğunluğu İndeksi (TII) kullanılarak analiz edilmiştir. Ticaret Yoğunluğu indeksi daha önce de belirtildiği gibi iki ülke arasındaki ticaretin, dünya ticaretindeki paylarına göre beklenenden daha fazla mı yoksa daha küçük mü olduğunu belirlemek için kullanılmaktadır. İndeks değerinin birden büyük olması, iki ülke arasındaki ticaret yoğunluğunun daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. İndeks değerinin sıfıra yakın olması ise iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin yoğunluğunun azaldığını göstermektedir. Şekil 1'de her iki ülke için hesaplanan Ticaret Yoğunluğu indeks değerleri yer almaktadır. Rusya'nın Pakistan ile olan ticaret yoğunluğu 2003 yılında 0,30 düzeyinde olup, 2004 yılında indeks değeri 0,74 olarak hesaplanmıştır. İzleyen yıllarda indeks değeri sürekli gerilemiş ve 2011 yılında 0,10 olarak gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda Rusya'nın Pakistan ile ticari ilişkisini yansıtan ticaret yoğunluğu indeks değerinin artmasına rağmen indeks değerinin hala çok düşük olduğu söylenebilir. Yani, indeks değeri incelenen dönem boyunca 1'den küçük değerler almıştır. Bu, Rusya'nın Pakistan'a yapmış olduğu ihracatın, Pakistan'a yapılan dünya ihracatı içindeki payının beklenenden az ve önemsiz olduğu anlamına gelmektedir.

Yapılan hesaplama sonucunda Pakistan'ın Rusya ile olan ticaret yoğunluğu ele alınan dönem boyunca önemli düzeyde artış gösterdiği belirlenmiştir. Pakistan'ın Rusya ile olan ticaret yoğunluğu dönem başında 0,20 bandında seyrederken, ilerleyen yıllarda sürekli artmış ve 2015 yılında 1,19 değerine ulaşmıştır. 2015-2019 yılları arasında ticaret yoğunluğu indeks değeri dalgalanma sergilese de indeks 1'den büyük değer almıştır. Daha sonraki yıllarda ticaret yoğunluğu azalmış ve 2021 yılında 0,92 değerini almıştır. Genel olarak iki ülke arasındaki ticaret yoğunluğu incelendiğinde, her iki ülkenin dünya ihracatı içindeki paylarından daha az oranda ikili ticaret gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 1. Rusya-Pakistan Arasındaki Ticaret Yoğunluğu İndeks Değerleri

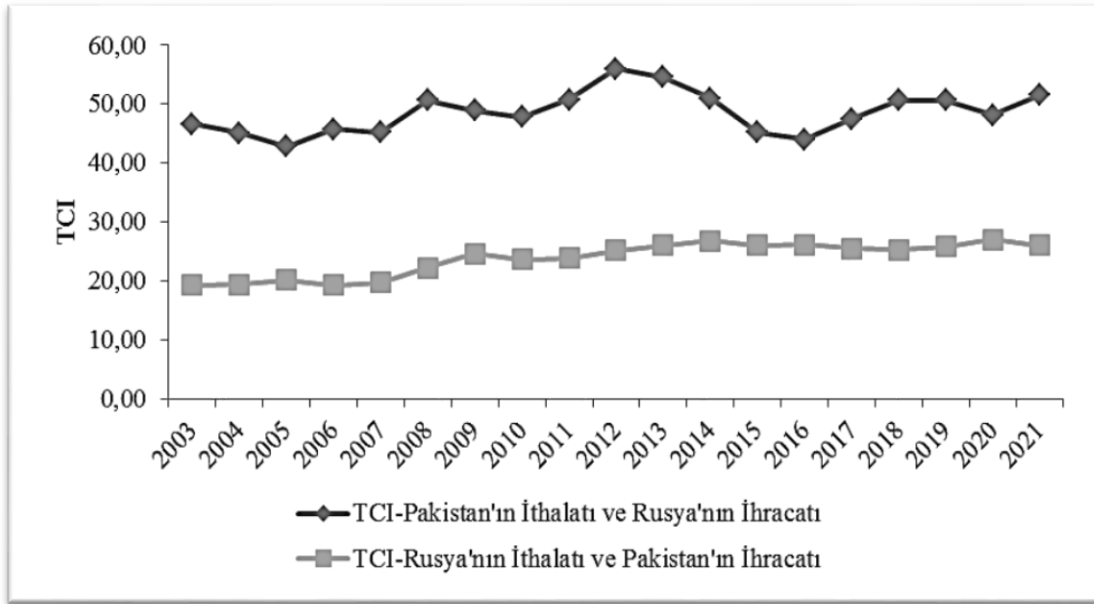
Kaynak: (Yazar tarafından hesaplanmıştır).

Ticarette Tamamlayıcılık Analizi

Burada Rusya ile Pakistan arasında gerçekleşen ticaret, Ticaret Tamamlayıcılık İndeksi (TCI) yardımıyla incelenmiştir. Ticaret Tamamlayıcılık İndeksi (TCI) bir tür örtüşme indeksidir. Bir ülkenin ihracat modelinin diğer ülkenin ithalat modeliyle ne ölçüde eşleştiğini ölçmektedir. Yüksek derecede tamamlayıcılığın, başarılı bir ticaret anlaşması için olumlu beklentilere işaret ettiği varsayılmaktadır. TCI 0 ile 100 arasında değişmektedir. İki ülke arasındaki ticaret akışlarında uyum olmadığında, yani bir ülkeden ihraç edilen ve diğer ülke tarafından ithal edilen ürün bulunmadığında indeks 0 değerini almaktadır. Öte yandan, ticaret akışları tam olarak eşleştiğinde, yani bir ülkenin ihracat yapısı diğer ülkenin ithalat yapısıyla tamamen aynı olduğunda endeks 100 değerini almaktadır. Zaman içindeki değişiklikler iki ülkenin ticaret profillerinin daha fazla veya daha az uyumlu hale gelip gelmediğini göstermektedir. TCI yardımıyla elde edilen sonuçlar Tablo 2'de sunulmaktadır.

İhracatçı olarak Rusya ele alındığında, TCI değerlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Yani, TCI değerleri incelenen dönem boyunca 40-60 bandı aralığında değerler almaktadır. Bu, Rusya'nın ihracat yapısı ile Pakistan'ın ithalat yapısı arasında nispeten yüksek düzeyde tamamlayıcılık olduğu anlamına gelmektedir. Yani, Rusya'nın ihracat arzının Pakistan'ın ithalat arzı ile eşleştiği söylenebilir. Diğer yandan ithalatçı olarak Rusya ele alındığında TCI değerlerinin oldukça düşük olduğu ve Rusya'nın ithalat yapısının Pakistan'ın ihracat yapısıyla pek uyumlu olmadığı ve birbirini tamamlamadığı görülmektedir. Bir diğer deyişle, Rusya'nın ithalat yapısı ile Pakistan'ın ihracat yapısı arasındaki ticari tamamlayıcılık düşük düzeydedir. Hesaplanan TCI değerinden, iki ülke arasındaki ticari tamamlayıcılığın güçlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ticari tamamlayıcılık, ortaklar arasındaki ticaret akışlarının hızlı büyümesine olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ticaret sisteminin daha da serbestleştirilmesine yönelik somut adımlar atılmalıdır. Nitekim dünya pratiği, orta ve uzun vadede ekonomik iş birliği canlandırmada karşılıklı ticaretin serbestleştirilmesinin önemli rol oynadığını doğrulamaktadır (Kostyunina, 2019).

Şekil 2. Rusya ile Pakistan Arasındaki Ticari Tamamlayıcılık Değerleri

Kaynak: (Yazar tarafından hesaplanmıştır).

Sonuç

Bu çalışmada Rusya ile Pakistan arasındaki ticaretin gelişimi incelenmiştir. Çalışmanın amacında da belirtildiği gibi, bu makale yalnızca araştırma amaçlı hazırlanmıştır. Makale 2003-2021 dönemini kapsamakta olup, çalışmada Ticaret Yoğunluğu İndeksi ve Ticaret Tamamlayıcılık İndeksi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, Rusya'nın Pakistan ile ticarete yoğunlaşma sağlayamadığı belirlenmiştir. Çalışmada hesaplanan Ticaret Tamamlayıcılık indeks değerleri Pakistan'ın ithalat yapısı ile Rusya'nın ihracat yapısı arasında yüksek düzeyde tamamlayıcılık olduğunu; ancak Rusya'nın ithalatı ile Pakistan'ın ihracatı arasında düşük tamamlayıcılık olduğunu ortaya koymaktadır.

İki ülke arasındaki ticaretin gelişimi incelendiğinde Rusya ile Pakistan arasındaki ikili ticaret giderek yoğun ve istikrarlı hale gelmiş, özellikle son beş yıllık dönemde iki ülke arasında gerçekleşen toplam ticaret önemli ölçüde artış göstermiştir. Ancak, ikili ticari ilişkilerin daha hızlı ve etkili bir şekilde gelişmesini engelleyen birtakım zorluklar bulunmaktadır. Başlıca engeller arasında toplam ihracatta düşük katma değerli ürünlerin önemli bir paya sahip olması, ticaret politikasında stratejik yaklaşımın olmayışı, anlaşmaların uygulanmasında gecikme, coğrafi uzaklık vb. bulunmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın Pakistan ile ticari ve ekonomik iş birliğini artırma potansiyeli tam olarak değerlendirilememektedir. İki ülke arasındaki ticaretin gelişimini engelleyen temel zorlukların olmasına rağmen Rusya ve Pakistan'ın ikili ticareti daha da geliştirebilecekleri çeşitli alanlar bulunmaktadır. Gelecekte Rusya Pakistan'a olan ihracat sepetini çeşitlendirebilir ve dolayısıyla ihracatını artırma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle Rusya'nın Pakistan'a yönelik ticarete stratejik bir yaklaşım geliştirmesi hayati önem taşımakta; bu da ihracatın daha fazla desteklenmesi anlamına gelmektedir.

Kaynaklar

Ademuyiwa, I.; Onyekwena, C.; Taiwo, O. ve Uneze, E. (2014). "Nigeria and the BRICS: Current and Potential Trade Relations and their Implications for the Nigerian Economy". *SAIIA Occasional Paper*. (184).

Amin, T. (2016). "Pakistan-Russia Relations and the Unfolding 'New Great Game' in South Asia", *The Regional Security Puzzle around Afghanistan: Bordering Practices in Central Asia and Beyond*. Ed., H. Rytövuori-Apunen, 191-206.

- Brown, A. J. (1949). *Applied Economics: Aspects of World Economy in War and Peace*. London: George Allen and Unwin.
- Chabi, P. ve Saygılı, F. (2020). "The Assessment of South-South Trade Potentialities: The Case of Turkey and ECOWAS Countries". *African Journal of Economic Review*. 8 (2), 190-218.
- Chia, C. ve Haiqi, Z. (2021). "Russia-Pakistan Economic Relations: Energy Partnership and the China Factor". *Institute of South Asian Studies Working Paper*. Singapore, (352).
- Cox, G. W.; Weingast, B. R. (2018). "Executive Constraint, Political Stability, and Economic Growth". *Comparative Political Studies*. 51 (3), 279-303.
- Drysdale, P. (1969). "Japan, Australia, New Zealand: The Prospect for Western Pacific Economic Integration". *Economic Record*. 45, 321-342.
- ITC. (2023). Uluslararası Ticaret Merkezi, <https://www.trademap.org/>.
- Jovičić, E.; Stevanović, S.; Beraha, I. (2020). "Serbia-China Bilateral Trade Relations: Major Challenges and Opportunities". *Economic Analysis*. 53 (2), 133-144.
- Kojima, K. (1964). "The Pattern of International Trade among Advanced Countries". *Hitotsubashi Journal of Economics*. 5 (1), 16-36.
- Kostyunina, G. M. (2019). "Russia-ASEAN Foreign Trade: Key Development Trends". *Russian Foreign Economic Bulletin*. 3, 43-59.
- Maswana, J. C. (2020). "African Economies in the Shadow of China: Effects of Bilateral Trade Structure on Economic Growth in Africa". *Foreign Trade Review*. 55 (1), 80-92.
- Tabassum, A. (2021). "Trade Intensity and Trade Complementarity between India and Bangladesh". *Webology*. 18 (5), 325-334.
- Tantri, M. L.; Aulakh, P. S. (2019). "An Analysis of Bilateral Trade between Canada and India". *Working Paper*. Bangalore: The Institute for Social and Economic Change, (444).

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar % 100.

ETİK KOMİSYON ONAYI: Çalışmada etik komisyon onayına gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TELİF HAKKI VE BENZERLİK RAPORU: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir; çalışmanın benzerlik raporu alınmıştır.

BİLİMSEL VE ETİK İLKELERE UYGUNLUK: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların "Kaynaklar" başlığı altında belirtildiği beyan olunmuştur.

